

Seppo Matinvesi

Kuntoutuskoulutus — eräs ratkaisuyritys

Matinvesi, Seppo, 1982. Kuntoutuskoulutus — eräs ratkaisuyritys. Aikuiskasvatus 2, 4, 132—135. — Artikkelissa esitellään kuntoutuskoulutusta, sen tavoitteita, toteutusmuotoja sekä toiminnan sisältöjä. Kuntoutus nähdään laajana kokonaisuutena, johon kuuluu terveydenhoidon lisäksi mm. sosiaalista kuntoutusta. Kuntoutuskoulutuksen erityisorganisaation, Kuntoutussäätiön, toiminta-ajatus, käytännön toiminta, pedagogiset näkymät ja kuntoutushenkilöstön koulutusongelmat ovat lisäksi artikkelin tarkastelun kohteina.

Kuntoutuskoulutuksen tarve

Noin joka kymmenennellä suomalaisella on sellainen vika, vamma tai sairaus, että hän ei sen johdosta pysty osallistumaan yhteisönsä normaaliin elämään. Vammansa vuoksi hän on työtön, ihmiset syrjivät häntä tai uuden oppiminen tuottaa ylivoimaisia vaikeuksia. Menetelmää, jolla pyritään yhdentämään yhteiskunnassa tarjolla olevat palvelut em. vajaakuntoisuuden ongelmien voittamiseksi kutsutaan kuntoutukseksi.

Suomessa toteutetaan nk. normalisoinnin periaatetta. Vammainen henkilö saa palvelut tavallisesta palvelupisteistä. Työtä hän etsii työvoimatoimistosta, terveyspalveluja terveyskeskuksesta, tarvitessaan sosiaalitoimen palveluita asioi sosiaalitoimistossa jne. Kansainvälisissä vertailuissa Suomi kuuluu palveluiden määrässä aivan kansanvälisen huipun tuntuamaan.

Palvelupisteissä on työssä erittäin pitkälle koulutettu henkilöstö. Tämän henkilöstön käytössä on erittäin suuri määrä tarvittavia ”työkaluja”. Henkilöstön peruskoulutuksessa aikanaan istuneiden toimikuntien ja komiteoiden työn perusteella kuntoutus on yksi pääalueita.

Kaikesta huolimatta 1970-luvun loppuun mennessä sekä kuntoutuvien että kuntouttajien tyytymättömyys oli niin suurta, että kuntoutukseen liittyvät ministeriöt (STM, TVM ja OPM) katsoivat tarpeelliseksi nimittää kuhunkin ministeriöön toimikunta tekeään parannusehdotuksia. Toimikunnat olivat sangen yksimielisiä eräistä ongelmista. STM:n toimikunnan asiantuntijat olivat sitä mieltä, että syinä ongelmiin olivat etenkin tiedoissa ja taidoissa olevat puutteet.

Toiminnalliset ongelmat

Kuntoutusjärjestelmien toiminnallisia ongelmia on kartoitettu useaan otteeseen aiemminkin. WHO teki valtavan työn. Se päättyi siihen, että

kuntouttavat toimenpiteet aloitetaan liian myöhään,

kuntoutusjärjestelmä ei ole luonteva osa sosiaalipolitiikan kenttää,

— koordinoitisyntyyntä ei ole riittävän kehittynyt jne.

Suomalaiset asiantuntijat allekirjoittavat yleensä WHO:n käsitykset toden niiden pätevän myös täällä. STM:n toimikunta piti suurimpina toiminnallisina vaikeuksina:

— kuntoutusarvioinnin sattumanvaraisuutta
— kuntoutusprosessin katkeamista

Osoituksena STM:n työn osuvuudesta oli, että tutkittaessa Helsingin työvoimatoimiston pitkäaikaistyöttömiä paljastui, että kolmanneksen heistä olisi tullut olla muualla: ensiksi kuntoutusarviossa ja sen kautta 2/3 kuntouttavissa toimenpiteissä ja 1/3 eläkkeellä. Peräti kolmanneksella työhönsijoittumisen esteenä oli terveydellinen haitta, mutta sitä ei oltu huomioitu.

Kuntotusjärjestelmä

Kuntoutusjärjestelmän runkona ovat viranomaisten palvelupisteet: työvoimatoimistot, sosiaalitoimistot, terveyskeskukset (ja sairaalat), koulut. Näiden lisäksi kuntoutuksessa on merkittävä tehtävä sosiaalivakuutuksella, joka Suomessa jakaantuu yksityiseen puoleen (keskitetty kuntoutuksen osalta) ja valtiolliseen (Kela).

Kuntoutusprosessi poikkeaa tavanomaisesta asiakasprosessista siinä, että kuntoutuva

yleensä tarvitsee monen eri hallintokunnan palveluita. Useimmiten kyseessä on terveyskeskus ja työvoimatoimisto. Prosessi eroaa myös sikäli, että kuntouttavat erityistoimenpiteet vaativat erillisen rahoituspäätöksen. Normaalipalveluthan ovat yleensä ilmaisia tai lähes ilmaisia. Useasti kuntoutuva ei kykene itsenäisesti viemään kuntoutusprosessiaan eteenpäin, vaan tarvitsee sille ulkopuolisen ohjaajan tai tukihenkilön.

Toimintaa kullakin organisaation osalla säätelee taustalla olevat lait. Päälait ovat Invalidihuoltolaki, Valtioneuvoston päätös eräistä pitkäaikaissairauksista, ammatinvalinnanohjauslaki, laki invalidien työhönsijoittamisen järjestämisestä, eläkelait, tapaturmavakuutuslait, kansaneläkelaki ja sairausvakuutuslaki. Kehitysvammalaki on oma järjestelmänsä. Järjestelmän päätöksenteossa on olennaista lainmukaisuus.

Toiminta on alkanut vapaaehtoisjärjestöjen aloitteesta ja voimin ja näillä on vieläkin merkittävä asema palveluiden tarjoajana (etenkin pienille erikoisryhmille) ja edunvalvojina sekä uusien ajatusten kehittäjinä.

Luonteellinen työmenetelmä on tiimityö, jolla pyritään yhdistämään eri tieteiden ja eri hallintokuntien panos vajaakuntoisuuden ongelmien ratkaisuksi. Ideana koko toiminnalla on yhdistää vammaisen yhteiskunnan jäseneksi siten, että vammaisuudesta olisi seurauksena mahdollisimman vähäinen vajaakuntoisuus.

Henkilöstön peruskoulutus

Kuntoutuskoulutus ei ole saanut tiedekunnissa eikä opistoissa sille kuuluvaa asemaa. Lääketieteellisissä tiedekunnissa varsinaisen kuntoutuskoulutuksen osuus on 10–20 tuntia. Pääosan vie lainsäädännön esittely erillisiin kuntouttaviin toimenpiteisiin tutustumisen ohella. Sairaanhoido-opistoissa tilanne on sama.

Psykologiksi voi valmistua kohtaamatta edes sanaa kuntoutus ja sama koskee sosiaalityötä. Molemmilla on mahdollista valinnanvaraiseen kirjallisuuteen ja opinnäytteisiin ottaa kuntoutus mukaan. Tampereen yliopiston opetusjaoksessa on kuntoutusopin lehtoraatti, mutta tiedekunnissa opiskelevat eivät hyödynnä sitä.

Peruskoulutuksen opetusohjelmien läpikäynti osoittaa, että samat alueet saavat vain vähäisesti huomiota kuin mitkä ovat järjestelmän toiminnallisia ongelmia:

- kuntoutusaloitteen tekeminen
- kuntoutusarvio

- kuntoutusohjaus
- kuntouttavien toimenpiteiden yhdistämisen prosessiksi

Täydennyskoulutuksen järjestäminen

Täydennyskoulutusta on järjestetty eri järjestöissä ja kesäyliopistoissa. Kuntoutussäätiö on järjestänyt systemaattista täydennyskoulutusta vuodesta 1968. Tässä yhteydessä kannattaa mainita, että sen työkyvyn ja kuntoutusmahdollisuuksien arviointikurssi on kansainvälisestikin edelleen ainoa systemaattisesti toteutettava kurssi, jolla lääkärit, psykologit ja sosiaalityöntekijät ovat yhtä aikaa samalla kursilla.

Kuntoutus on monitieteistä (lääketiede, sosiaalitiede, käyttäytymistiede ja insinööritiede) ja monen hallinnonalan yhteistyötä (sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, työvoimaministeriö ja opetusministeriö). Se on tyypillinen väliinpuolaja, joka kuuluu kaikille ja siten ei kenellekään. Valtiovallan toimin onkin perustettu hallinnollinen kummajainen Kuntoutussäätiö kehittämään kuntoutusta. Säätiö on yksityisoikeudellinen, mutta sen hallinnossa on viranomaisella sanavalta ja viranomaispäätöksiin rahoitetaan suureksi osaksi sen toiminta. Tämä säätiö tekee kuntoutusentutkimusta, kouluttaa kuntoutushenkilöstöä ja tekee myös käytännön asiakastyötä.

Olemassaolevien tosiasioiden kartoitus osoitti, että kuntoutuskoulutukseen voidaan käyttää pääasiassa lyhyitä kursseja ja hyvässä tapauksessa niitä voidaan jatkaa pitkäjänteisesti konsultaatioin ja neuvontapalveluin ja parhaassa tapauksessa muutaman vuoden ohjausjaksona.

Lyhyet kurssit toivat mukanaan opetusteorian ongelman. Pitkäjaksoisessa koulutuksessa voidaan erilaisia menetelmiä ja teorioita soveltaa, mutta viikon tai sen alle kestävä kurssi on oltava melko strukturoitu eikä tilaa ole kuin yhdelle teorialle.

S-R teoriat ovat erinomaisia, kun opetetaan jokin mekaanisesti suoritettava tehtävä. Inbascet menetelmällä esimerkiksi lomakkeen täyttö ja edelleen lähettäminen näiden teorioiden nojalla on nopeasti opittu. Sen sijaan näiden teorioiden nojalla rakennetut opetusmenetelmät eivät mahdollista yksilöllisten ongelmien näkemistä ja luovaa ongelman ratkaisua. Jos tilastollisin menetelmin voidaan tehdä päätös, niin silloin S-R teoriat vielä pelaavat.

Kognitiiviset teoriat puolestaan edellyttäisivät, että olisi olemassa yhteinen käsitteistö,

jonka varassa toimia. Tätä ei ole monen hallinnonalan ja tieteen yhdentävässä kuntoutuksessa. Akateeminen yhteisöhan määrittää itsenäisen tieteen nimenomaan tutkimusmenetelmien ja käsitteistön itsenäisyyden perusteella.

Tässä vaiheessa tilanne oli seuraava: täydennuskoulutuksen tarve on huutava. Sen rahoitus- ja osallistumisedellytykset eivät salli muita kuin lyhyitä kursseja. Oppimisteoriat puolestaan eivät kuntoutuksen kohdalla sovellu lyhyille kursseille, vaan vaatisivat pitkäaikaista työn äärellä oppimista.

Ratkaisun avaimet löytyivät kognitiivisten teorioiden puolelta. Ausubel tähdentää orientoivia ennakkojäsentäjiä. Suomessa tätä puolta on korostanut Valtion Koulutuskeskuksen henkilöstö. Rudolf Steinerin Vapauden Filosofia antoi tietoteoreettisen pohjan. Itse käsitteistön muokkaamisessa ratkaiseva oli Netherlands Pedagogisk Instituutin luoma kuvausjärjestelmä. Työ on vielä alustavaa.

Monitieteisen ja monen hallinnonalan toiminnan koordinointi voi tapahtua vain ihmisten tietoisuudessa eli toimijoilla on oltava ainakin tietyssä määrin yhteiset käsitteet. Luotuja käsitteitä on käytetty Kuntoutussäätiön koulutuksessa vuoden verran ja ne näyttäisivät toimivan käytännössä. Huomiota kiinnittää, että mitä enemmän henkilöllä on kokemusta asiakastyöstä, sitä helpommin hän esitettyjen käsitteiden varassa jäsentää kokemusmaailmaansa. Sen sijaan vasta perusopetuksesta tuleva henkilö on voinut pitää orientointia pelkästään tarpeettomana "filosofiana".

Esimerkkejä käsitteistöstä

Ensiksi oli tehtävä töitä käsitteen "kuntoutus" kanssa. Tämä käsite viittaa tiettyyn koko-

naishahmoon. Alkuun yritettiin määritellä sitä eri tavoin, mutta tästä luovuttiin tehottomana ja ryhdyttiin kuvaamaan miten tämän käsitteen käyttö on kehittynyt ajan mukana.

Alussa kuntoutuksen kohdehenkilöinä olivat vain liikunta- ja aistivammaiset ja sanalla tarkoitettiin tarkoin rajattua toimenpiteiden joukkoa. Nykyisin kohderyhmiin pyritään liittämään myös ns. marginaaliryhmät. Painopiste toimenpiteissä oli alussa jälkihoidollinen. Nykyisin korostetaan varhaisuutta ja ehkäisyä. Henkilöön kohdistuvien toimenpiteiden ohella voidaan niitä nykyisin kohdistaa myös ympäristöön ja henkilön ja ympäristön vuorovaikutukseen.

Toisena törmättiin ongelmaan "ihminen". Mitä on koko ihminen? Tähän ei löydetty muuta ratkaisua kuin luokitella ihmistä tutkivat tieteet sen mukaan, minkälaista piirrettä ne ihmisessä tarkastelevat:

- ihmistä fysikaalis-kemiallisena olentona tutkivat tieteet,
- ihmistä elävänä organismina tutkivat tieteet,
- ihmistä yhteisöllis-oppivana olentona tutkivat tieteet ja
- ihmistä ainutlaatuisena persoonana tutkivat tieteet.

Tämä yksinkertainen luokitus on toiminut yllättävän hyvin ja auttanut saamaan otetta, mitä on "koko ihminen". Myös "koko yhteiskunta" oli ongelma. Siihen löydettiin avain Sosiaalityön koulutuskomitean mietinnöstä, jossa yhteiskuntapolitiikka jaettiin talouspolitiikkaan, sosiaalipolitiikkaan ja kulttuuripolitiikkaan. Liittämällä näihin ihmistä koskevat käsitteet: työntekijä, kansalainen ja ajatteleva ihminen saatiin yhdistetyksi sangen konkreetti-

	lääkinnällinen	ammattillinen	sosiaalinen	kasvatuksellinen
aineellinen (liikkuminen ja aistit)				
työelämä (having)				
ihmissuhteet (loving)				
ajattelu (being)				

sesti ihminen ja se, mihin häntä kuntoutuksessa pyritään integroimaan.

Kuntoutusprosessin suhteen on päästy alkuun jäsentämällä se neljään peräkkäiseen vaiheeseen: aloitus, kuntoutusarvio, kuntouttavat toimenpiteet ja jäsentyminen. Tämä jäsenyksen antoi myös pohjan sille, minkäsyvyistä kuntoutuskoulutusta eri henkilöt tarvitsevat. Parhailaan on työn alla prosessin dynamiikkaa kuvaavat käsitteet, mutta niiden suhteen ollaan vielä alkutekijöissä.

Yleisessä kielenkäytössä puhutaan vajaa-kuntoisuudesta vammaisuuden synonyymina. Kuntoutuksen parissa työskentelevät käsittävät tämän termin henkilön ominaisuuksien sijasta henkilön ominaisuuksien ja ympäristön vaatimusten ristiriidaksi. Mahdolliset ympäristöt saatiin yhdistämällä WHO:n luokitus sairastamisen sosiaalisista seurausvaikutuksista ja Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuudet.

Nämä puolestaan taulukoitiin ristiin kuntoutuksen päätoimintamuotojen: lääkinnällisen, ammatillisen, sosiaalisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen kanssa (edell. sivulla).

Taulukko on ollut hyvänä apuna, kun on pyritty välittämään kuva siitä, mitä kaikkea kuuluu käsitteen "kuntouttavat toimenpiteet" alle.

Edellä olevat esimerkit osoittanevat, että vastoin yleistä käsitystä orientoivat ennakkojäsentäjät on jouduttu kehittämään "purkamalla" liian abstrakteja käsitteitä konkreettiseksi ja siirtymällä määritelmistä kuvauksiin. Näiden käsitteiden käytöstä on kirjoittajalla jonkin verran kokemusta myös kehityksensä (Sambia) ja ne ovat toimineet myös siellä. Suunta, johon on lähdetty näyttäisi tähän astisen kokemuksen valossa oikealta.

Tulevia ongelmia

Tähän mennessä kehitettyjä johdattavia käsitteitä on käytetty vain Kuntoutussäätiössä ja käyttäjänä on ollut niiden luomisessa mukana ollut henkilöstö. Ei ole tietoa siitä, miten jokin toinen kouluttaja saa niiden avulla välitetyksi johdatuksen kuntoutukseen.

Toinen ongelma, johon ollaan törmäämässä

liittyy yleiseen ajatteluun. Kuntoutuksen parissa käydään melko paljon keskustelua tilastolisten menetelmien ja kliinisen intuition paremmuudesta ennusteita laadittaessa.

Tilastollisissa menetelmissä päähuomio kiinnitetään yksittäisiin muuttujiin ja niille yritetään laskea painoarvot. Kliinisessä intuitiossa pyritään asiakkaasta tehdyistä havainnoista saamaan ote kokonaishahmosta. Tilastollinen menetelmä mittaa erilaisia mahdollisimman objektiivisia lähtökohtatietoja ja näitä aletaan käsitellä loogisesti. Kliininen intuitio saa lähtökohtatiedot havainnoimalla ja pyrkii intuitiivisesti saamaan niille kokoavan käsitteen. Ne eivät välttämättä ole toisensa poissulkevat menetelmät ja sama henkilö voi olla hyvä kummankin tapaisessa ajattelussa.

Asiakastyössä henkilön ominaisuuksien ja ympäristön vaatimusten vuorovaikutus tuo ajan olennaiseksi tekijäksi. Kummankin ominaisuudet muuttuvat ajan mukana. Samoin tiimityössä näyttää tieteet yhdentäväksi tekijäksi muodostuvan asiakkaan elämäntapa (tähänastinen ja tuleva). Sekin on ajassa tapahtuva ilmiö so. aika on siinä olennainen tekijä.

Logiikka pystyy hyvin esineelliseen ajatteluun ja käsittelemään yksityiskohtia. Intuitio löytää yksittäiset havainnot kokoavan käsitteen, mutta ajassa tapahtuvat muutokset edellyttävät kehityksen ja metamorfoosin käsitteitä, jotka sisältävät laadullisen muutoksen. Ilmiössä tapahtuvasta laadullisesta muutoksesta saa otteen vain kuvallinen ajattelu, imaginaatio.

Loogisen ajattelun koulutukseen tarvitaan loogista ajattelua vaativia harjoituksia; intuitio kouliintuu, kun sitä harjaannutetaan (useimmiten käytetty menetelmä on työnohjaus), mutta imaginaation koulutus edellyttää jotain, mitä tieteellinen yhteisö ei tahdo oikein hyväksyä — taidetta. Kuvien luominen on ainoa menetelmä oppia luomaan kuvia. Kuntoutussäätiön järjestämällä kuntoutuspäivillä on pariin kertaan kokeiltu "kuvien luomista" — näytelmää ja runoa — melko hyvällä menestyksellä, mutta tämäntyyppisen koulutuksen saaminen henkilöstökoulutukseen kohdanee poikkeuksellisen suuria ennakkoluuloja.